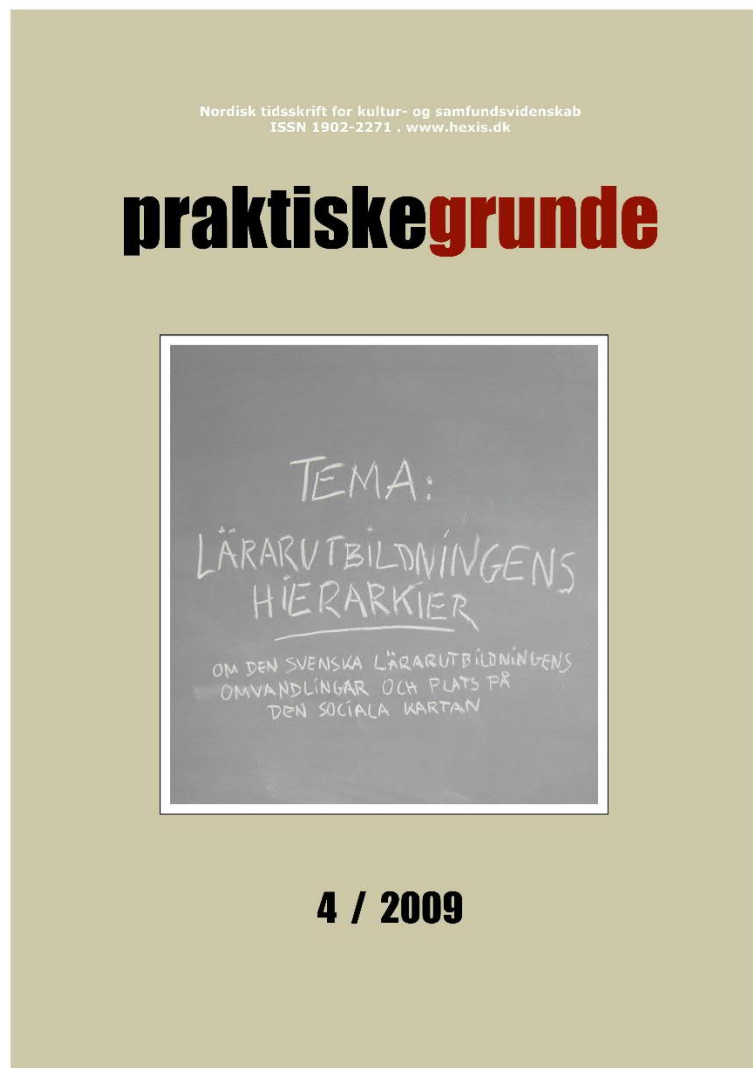

Faksimil

Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson,
"Temaintroduktion: Lärarbildningens hierarkier",
Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab,
vol. 3, nr 4 2009, pp. 7–17

Inledning till ett tidskriftsnummer med temat "Lärarbildningens hierarkier".

Hela numret tillgängligt i arkivet, och även (open access) från www.hexis.dk.

Tema: L raru**t**u**b**il**d**ningens hierarkier

Om den svenske l raru**t**u**b**il**d**ningens omv ndlinger og
plads p  den sociale kartan

Indhold

Redaktionens forord	5
Temaintr�duktion: L�raru t u b il d ningens hierarkier <i>Donald Broady, Mikael B�rjesson & Emil Bertilsson</i>	7
L�raru t u b il d ningens studenter. F�r�ndringer i rekrutteringen under perioden 1977-2007 <i>Emil Bertilsson</i>	19
L�raru t u b il d ningens plads inom det svenske h�gskolef�lde <i>Mikael B�rjesson</i>	43
V�gen til l�raru t u b il d ningens. Motiv og f�rest�llninger hos blivende gymnasiel�rere vid V�xj� Universitet <i>Magnus Persson</i>	59
St� vid rodet eller tappa bort sig. En sociologisk studie av rekrutteringen til l�raru t u b il d ningens og dess f�ljer <i>Elisabeth Hultqvist & Mikael Palme</i>	77
Nyhedsbrevet # 40	95

Lärarytutbildningens hierarkier Temaintroduktion

Donald Broady, Mikael Börjesson & Emil Bertilsson

Det här numret av Praktiske Grunde innehåller försök att från olika håll utforska ett fenomen som ropar på förklaringar. Under de senaste tjugo åren har de svenska lärarytstudenternas tillgångar skrupnat ihop. Vad man än mäter – de allt lägre gymnasiebetygen, de allt sämre resultaten på högskoleprovet, härkomsten i allt lägre samhällsklasser, föräldrarnas utbildningsnivå – har de som rekryteras till lärarytutbildningen allt mindre kulturellt och annat kapital med sig i bagaget. Det är inte längre lärares barn som blir skollärare.

Hur kan det komma sig? Och säger fenomenet något viktigt om samhällliga förändringar?¹

Att lärarytutbildningarna är jämförelsevis lågt rankade på universitet och högskolor har vi vetat sedan tidigare. Det har synts på sociala kartor såsom de som presenteras i det följande. På dessa kartor framträder polariteter och hierarkier som skiljer olika utbildningar åt. Överst lärarytutbildningar, juristutbildningar och liknande vilka rekryterar avkomman till samhällets eliter och preparerar framtidens eliter. Längs samma dimension är lärosätena utspridda med de etablerade universiteten och fackhögskolorna i toppen, nyare universitet därunder och flertalet högskolor längst. Om vi utöver föräldrarnas yrke eller utbildningsnivå använder studenternas kön som indikator, uppträder en polaritet mellan mansdominerade och kvinnodominerade utbildningar, mest uttalad när det gäller socialt sett lågt rankade utbildningar medan balansen mellan manliga och kvinnliga studenter är jämnare på de flesta prestigeutbildningar.

Långt ned i hierarkin nära den kvinnliga polen finns lärarytutbildningarna samlade. Mest extrem är förskollärarytutbildningen som nära nog monopoliseras av arbetarklassens döttrar. Övriga lärarytutbildningar finns i närheten men med viss spridning, enligt

---

¹ Fenomenet uppmärksammades först av Mikael Börjesson i en studie som presenterades 2003. *Det svenska högskolefältet och lärarytutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30, Uppsala universitet, 2003, 3 rev. uppl. 2006.

principen att ju äldre barn som ska undervisas desto högre är deras blivande lärares sociala ursprung och desto fler män.

Allt detta hade tidigare undersökningar visat. Men analyserna av förändringar i rekryteringen uppenbarade att det inte varit något alldeles stabilt tillstånd. Lärarutbildningarna har i högre grad än de flesta andra högskoleutbildningar rört sig på denna karta. Sedan tidigt 1990-tal har rörelsen varit nedåtriktad, och det har varit fråga om en dramatisk förändring. Bortsett från vissa kortare tekniska utbildningar finns ingen utbildning som rutschat utför i samma grad. Genom att förändringarna i rekrytering varit allra mest uttalade inom de delar av lärarutbildningen som tidigare haft förhållandevis hög social och meritokratisk rekrytering finns det skäl att tala om en proletarisering.

Som medborgare blir man bekymrad. Förutom de oundvikliga frågorna om skolundervisningens halt finns skäl att oroa sig för sociala konsekvenser. Det går att förutse att en stor del av landets skolor kommer att te sig oacceptabla för överklassen och den övre medelklassen. Så snart dessa föräldrar läst det första brevet som barnets nya lärare skickat hem, kommer de att knacka på hos rektorn och meddela att en så okunnig person får inte komma i närheten av mitt barn. Eller också röstar de med fötterna och flyttar barnet till en annan skola. Då klyvs systemet definitivt.

Som utbildningssociolog tycker man att fenomenet är intressant och förtjänar en förklaring. Men förklaringarna som brukar cirkulera i skoldebatten tillfredställer ingen utbildningssociolog (åtminstone ingen som håller fast vid metodregeln att förklaringar till sociala fakta bör sökas i andra sociala fakta). Vanligt är att man hänvisar till lärarnas usla löner och yrkets dåliga status, varmed frågan lämnas obesvarad. Varför är i så fall statusen och lönen så låg?

I detta temanummer har vi samlat bidrag till en annan sorts förklaring som sätter de spänningar och konvulsioner som präglar lärarutbildningen i samband med att den har så olikartad placering i olika hierarkier: högt upp i skolans värld, långt ned i universitetens interna hierarkier, och ytterligare andra placeringar i de administrativa och politiska fälten och i det större sociala rummet.

Klagokören

I synnerhet skall vi uppehålla oss vid rekryteringen. Om man vill betrakta lärarutbildningen ur sociologisk synvinkel är en kärnfråga vad de studenter som befolkar den har i bagaget – en aspekt som på förunderligt vis varit frånvarande i den offentliga debatten där lärarutbildningen och dess tillkortakommanden stötts och blötts ur otaliga andra vinklar.

Kritiken har varit massiv. I Högskoleverkets senaste utvärdering underkändes nio av de tjugosex lärosäten som erbjuder lärarutbildning.² Den senaste statliga utredningen om lärarutbildningen identifierar en rad problem såsom svag vetenskaplig förankring, för lågt ställda krav på studenterna och på lärarutbildarnas akademiska

---

² Högskoleverket, *Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen*. Rapport 2008:8 R.

skolning, dålig genomströmning, frånvaro av undervisningsinnehåll som borde finnas med (prov och bedömning, hur man lär yngre barn att läsa, skriva och räkna, med mera) och feldimensionering i relation till skolväsendets behov av lärarkrafter.³ På tidningars debattsidor är lärarutbildningens brister ett återkommande tema.

Anklagelserna mot lärarutbildningen bör läsas i ljuset av den än mer omfattande kritiken mot skolväsendet. Vanliga teman i debatten är att det är för många elever som inte uppnår kunskapsmålen, att resultaten dalar i de internationella kunskapsmätningarna, att skollärare har låg status och lön, att de obehöriga är för många och arbetsvillkoren svåra.⁴ Att läraryrket rankas så lågt är paradoxalt med tanke på de samstämda hyllningarna av utbildning som avgörande produktivkraft och med tanke på att en allt större del av befolkningen i en eller annan funktion – som studerande eller lärare – återfinns inom utbildningsväsendet.

Även om partsintressen och de politiska och fackliga agendorna dominerar mycket av debatten, finns empiriska belägg för åtskilligt av kritiken. Antingen man tycker att obehöriga lärare är ett problem eller ej – att det är ett problem för lärarfacken och kåren är självklart och att ämneskunskaper behövs förnekar ingen, men den som dömer ut lärarutbildningen borde rimligen inte oroas av att somliga av skolans lärare saknar lärarexamen – är det obestridligt, vilket ett flertal undersökningar påvisat, att dessa obehöriga lärare är många i dagens svenska skola.⁵ Deras antal har dessutom ökat, och andelen obehöriga lärare har vuxit mer ju högre upp i utbildningssystemet man kommer: mer i gymnasiet än i grundskolan och mer i fristående skolor än i kommunala.⁶ Lönenivån har verkligen sjunkit, inkomstutvecklingen har varit sämre än för de flesta andra yrken med liknande utbildningsinvesteringar och även vid en internationell jämförelse ligger de svenska skollärarna lågt.⁷ Till sist kan nämnas att undersökningar tyder på att deras inflytande över den egna verksamheten minskat från och med 1990-talet och framåt, vilket brukar tolkats i termer av en de-professionalisering.⁸ Som paradoxalt framstår att man under samma period inom statsapparaten och bland fackliga företrädare ivrat för ökad professionalisering av skolläraryrket, gärna enligt de traditionellt erkända professionernas modell.⁹

³ SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning*.

⁴ Det sistnämnda anses vålla psykisk ohälsa. För att ta ett exempel: 2002 rapporterade 10 procent av samtliga anställda att de led av någon form av arbetsrelaterat hälsoproblem; bland lärare var andelen hela 21 procent, en ökning med nästan 16 procentenheter från 1991. Anders Björklund, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson & Alan Kreuger, *The Market Comes to Education in Sweden. An Evaluation of Sweden's Surprising School Reforms*, New York: Russell Sage Foundation.

⁵ Se Skolverket, *Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002*, Resultat av en undersökning om lärares undervisning och utbildning i undervisningsämnet, Skolverket: Stockholm 2005, Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet, *Alla har rätt till utbildade lärare! En rapport om andelen lärare i skolor 7-9 som har rätt lärarutbildning*, Stockholm, Statskontoret, *Lärares utbildning och undervisning i skolan. Kartläggning och analys*, Statskontoret: Stockholm, 2007:8.

⁶ Men det finns intressanta undantag. Andelen lärare med minst 90 högskolepoäng i sitt ämne är högre i fristående skolor än i kommunala skolor. SOU 2008:52, *Legitimation och skärpta behörighetsregler*. Utbildningsdepartementet: Stockholm, p. 157.

⁷ Anders Björklund et. al. 2005, op. cit., SCB, *Läraryrket 2004*, UF26SM0501.

⁸ Niklas Stenlås, *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, ESO rapport 2009:6, Stockholm: Finansdepartementet, 2009.

⁹ SOU 2008:52, op. cit.

Ofta är det lärarutbildningen som får klä skott för skolans brister, och i debatten och skolpolitiken brukar den hållas fram som nyckeln till skolans förändring och förbättring, vilket säkerligen är en av förklaringarna till att lärarutbildningen är den utbildning som reformerats flitigast i svensk efterkrigstid.

Detta oupphörliga debatterande och reformerande har kunnat fortgå utan att nämnvärd uppmärksamhet ägnats åt de sociala förutsättningarna. I stället har den offentliga diskussionen mest handlat om föreställningar om skolan och om vad lärare borde eller inte borde göra, och forskningen har i stor utsträckning inriktats mot sådant som didaktiska frågor, klassrumsinteraktion, lärares och elevers utsagor eller administratörers och politikernas intentioner sådana dessa tar sig uttryck i olika dokument. Inget av detta är oviktigt men om man vill förstå hur systemet fungerar – och hur det kan förändras – går det inte att bortse från fundamentala förutsättningar såsom de omvälvande förändringarna i studentrekryteringen.

En bakgrund: förändringar i det svenska utbildningssystemet

Eftersom Praktiske Grunde är en nordisk tidskrift kan åtminstone icke-svenska läsare vara betjänta av en kort rekapitulering av hur det svenska skolväsendet och den högre utbildningen, särskilt lärarutbildningen, utvecklats under de senaste decennierna: från ett centraliserat, reglerat, enhetligt och sammanhållet offentligt system till ett allt mer decentraliserat, avreglerat och differentierat där privata aktörer givits allt mer utrymme. Vad gäller statens inblandning brukar skiftet beskrivas som en övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning. Decentraliseringen har gått längre i grundskolan och gymnasieskolan, vilka kommunaliserades i slutet av 1980-talet, än i den högre utbildningen som i allt väsentligt alltjämt drivs i statlig regi. Inte heller privatiseringen, som varit påtaglig i grund- och gymnasieskola och faktiskt allra längst gången i förskolan, har i nämnvärd utsträckning nått universitet och högskolor.

Expansion

Dessa och andra inslag i de senaste decenniernas omstrukturering av utbildningsväsendet har lett till genomgripande förändringar av lärarnas arbetsmarknad. Inte minst viktig är den expansion som illustreras i Figur 1.

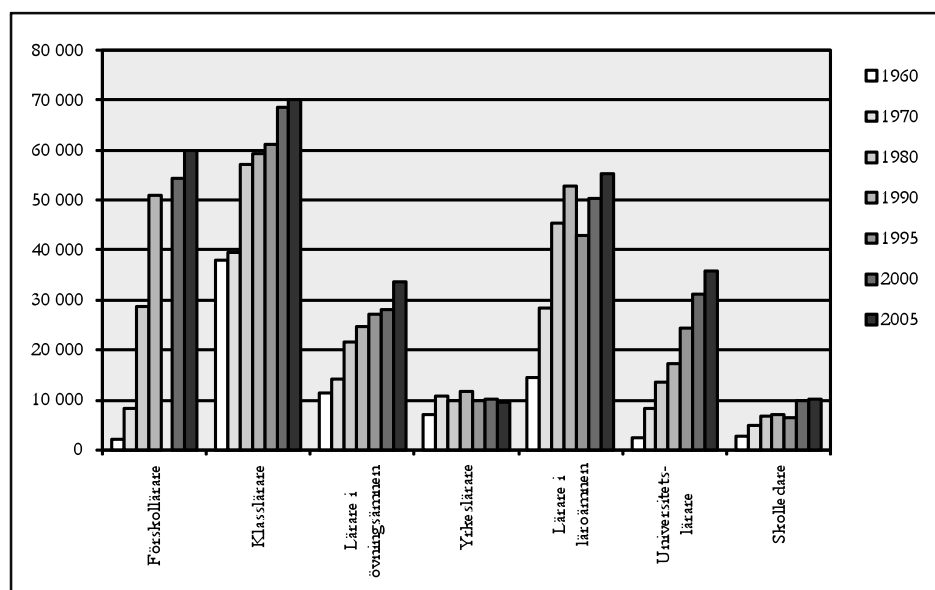
Undervisningssektorn tillhör de sektorer som vuxit allra mest i Sverige, från totalt 81 000 verksamma i olika typer av läraryrken år 1960 till 248 000 år 1990: det är en ökning med dryga 200 procent, att jämföra med den totala ökningen av arbetskraften på 26 procent under dessa år.¹⁰ År 2005 omfattar lärarregistret 250 000 förskollärare, lärare och skolledare, vartill kan läggas ytterligare dryga 35 000 lärare i den högre utbildningen, jämte ett antal lärare i andra undervisningsformer. Ökningen har således inte avklingat efter 1990, snarare tvärtom. De olika lärarkategorierna har vuxit i

---

¹⁰ Räkna man även in alla elever och studenter jämte alla slags anställda inom utbildningssystemet blir antalet kolossalt. Närmare fyra av tio svenskar befinner sig på ett eller annat sätt i utbildningssystemet, enligt en uppskattning i Karin Fransson & Ulf P. Lundgren, *Utbildningsvetenskap. Ett begrepp och dess sammanhang*, Vetenskapsrådets rapportserie Utbildningsvetenskap 2003:01, Stockholm: Vetenskapsrådet, p. 9.

olika takt; kraftigast har ökningen varit i de båda ändarna av utbildningssystemet, där utbyggnaden varit mest omfattande – förskollärare jämte fritidspedagoger och fritidsledare (från 2 000 år 1960 till 60 000 år 2005) och universitetslärare (från 3 000 till 35 000). Klasslärare (det vill säga lärare för yngre skolbarn) är den grupp som uppvisar den minsta ökningen men även de har blivit fler, från 38 000 till 70 000, det vill säga nära nog en fördubbling.

Figur 1. Antalet yrkesverksamma inom pedagogiska yrken, 1960–2005.

Källa: SCB, Folk- och bostadsräkningarna 1960, 1970, 1980 och 1990; SCB, Lärarregistret 1995, 2000 och 2005 (egna bearbetningar).

Inom den högre utbildningen har expansionen liksom i många andra länder gått fort och varit mycket omfattande. På sju år, från 1989 till 1996, ökade antalet studenter med 80 procent, från 185 000 till 325 000. Några år senare, 2003, var antalet studenter uppe i 420 000, en ökning med 130 procent sedan 1989. Härbakom finns flera faktorer. Utbildningar har generellt blivit längre, många tvååriga utbildningar har blivit treåriga och flera treåriga har blivit fyraåriga, vilket fört med sig att studenterna stannar längre i högskolan. Examensinflationen och ökad konkurrens i arbetslivet bidrar till att många studenter kompletterat sin utbildning med ytterligare kurser inom andra områden. Dessutom har själva utbildningsutbudet expanderat. Bland annat på grund av att de enskilda lärosätena fått mer bestämmanderätt över sitt eget utbud har nya typer av utbildningar lanserats. Nya lärosäten har tillkommit under perioden, framför allt Södertörns högskola i Stockholm och Malmö högskola. Överallt har möjligheten att läsa på distans gjort högre studier mycket mer tillgängliga för den som bor avigt till eller är bunden av familj eller arbete.

Socialt sett har expansionen inneburit en stark tillströmning till universitet och högskolor från grupper som tidigare inte varit benägna att söka sig till högre studier. Arbetarklassens döttrar är den kategori vars andelar ökat allra mest. Ur meritokratisk synvinkel har förändringen lett till ökande andelar studenter med svaga skolmeriter och låga resultat på högskoleprovet. Från att ha varit en angelägenhet för främst samhällets dominerande klasser har högre utbildning blivit något som allt bredare folklagar måste förhålla sig till. I samma andedrag som detta konstateras måste vi ställa frågan vad som har hänt inom den högre utbildningen. Det säger sig självt att en så remarkabel expansion förändrat villkoren för hur universiteten och högskolorna används av olika sociala grupper. Föga förvånande har den sociala selektion och differentiering som tidigare ägde rum långt tidigare nu i avsevärd grad flyttat in i systemet av universitet och högskolor. I det sammanhanget är lärarutbildningen av stort intresse.

Lärarutbildningen

Utbyggnaden av utbildningsväsendet och den åtföljande tillväxten av antalet yrkesverksamma skollärare och universitets- och högskolelärare har anmärkningsvärt nog inte lett till en motsvarande expansion av lärarutbildningen.¹¹ Läsåret 1971/72 antogs ca 9 500 studenter till lärarutbildningar av olika slag, inklusive utbildningar av förskollärare och fritidspedagoger.¹² I dag antas ca 10 800 studenter till lärarutbildningar och pedagogiska utbildningar.¹³ En ytterligt blygsam ökning således, samtidigt som hela den högre utbildningen expanderat våldsamt. Med andra ord har lärarutbildningens del av den totala högre utbildningen krympt ihop. År 1971/72 utgjorde de 9 500 nyantagna dryga 40 procent av de totalt ca 22 000 nyantagna studenterna till högre studier.¹⁴ I dag utgör de närmare 11 000 lärarstudenterna knappa 17 procent av alla nyantagna studenter vilka tillsammans är 65 000.

Något som däremot förändrats är söktrycket till lärarutbildningen. Det har sjunkit dramatiskt under de senaste trettio åren. I början av 1980-talet fanns ungefärligen 10 sökande per plats på ämneslärarutbildningen,¹⁵ i dag 1,2 sökande per plats till lärarprogrammet. Även om siffrorna inte kan jämföras rakt av eftersom systemet genomgått så stora förändringar (vartill kommer att söktrycket varierar mellan lärarutbildningens olika inriktningar, något som inte går att urskilja i den nationella statistiken), är den branta nedgången i söktryck ett faktum. Som redan framgått låter den sig

¹¹ Självklart blir jämförelsen lite skev. I yrkesstatistiken ingår exempelvis universitetslärare och dessa utbildas inom framför allt andra delar av högskolan än vid lärarutbildningarna och till vissa yrken har inte just lärarutbildningar inom högskolan varit den mest centrala utbildningen. Exempelvis har förskollärare ofta rekryterats från gymnasiet yrkesförberedande utbildningar.

¹² SOU 1973:2, *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*, p. 179.

¹³ SCB, *Universitet och högskolor. Sökande och antagna till högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2007*, UF46SM0701, p. 12.

¹⁴ SOU 1973:2, pp. 84f. Det är lite vanskligt att jämföra siffrorna över åren, eftersom det är lite oklart hur de olika storheterna definierats. Icke desto mindre torde den allmänna trenden vara den nämnda.

¹⁵ Exempelvis fanns hösten 1982 till ämneslärarlinjen med historisk/samhällsvetenskaplig inriktning nio förstahandssökande per tillgänglig utbildningsplats, SCB, *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83–1985/86*, U20SM8905.

inte förklaras av någon nämnvärd ökning av antalet lärarutbildningsplatser. Saken kan beskrivas så att lärarutbildningen mött allt starkare konkurrens från andra högskoleutbildningar.

En viktig förändring över åren gäller organiserandet av lärarutbildningarna. Kort sagt har ett stort antal relativt väl definierade lärarutbildningar omvandlats till en lärarutbildning med rikliga interna valmöjligheter för den enskilde studenten. För att ta det lite mer i detalj: Högskolereformen 1977 fick stora konsekvenser för lärarutbildningen. I och med denna inkorporerades förskollärarutbildningen och de kortare låg- och mellanstadielärarutbildningarna i "högskolan" varmed i det administrativa språkbruket avses hela systemet av universitet och högskolor. En icke-svensk läsare bör således notera att snart sagt all eftergymnasial utbildning, inräknat all slags förskollärrar- och skollärarutbildning, från 1977 ingår i "högskolan" och räknas som högre utbildning. Tanken var även att en forskningsöverbyggnad till lärarutbildningen skulle växa fram.¹⁶ Under 1980-talet infördes en ny lärarutbildning för grundskolan med två inriktningar siktande mot undervisning av årskurserna 1–7 respektive 4–9, samt en utbildningslinje enbart inriktad mot gymnasieskolan.¹⁷ Efter flera utvärderingar och översyner av lärarutbildningen under stora delar av 1990-talet tillsattes 1997 års lärarutbildningskommitté med uppgift att komma med förslag om en ny lärarutbildning. Motiven för dess tillsättande angavs vara lärararbetets förändrade villkor vilka kopplades samman med de omstruktureringar av utbildningssystemet och skolans styrning som genomförts.¹⁸ Resultatet blev en ny lärarutbildning som sjuöppades 2001. Den kanske största förändringen vid sidan om införandet av ett enda gemensamt program var tillkomsten av ett för samtliga läraryrken gemensamt obligatoriskt block omfattande tre terminer. Bakom den nuvarande lärarutbildningen fanns således ambitionen att fösa ihop de olika lärarkategorierna i syfte att åstadkomma en gemensam "lärarkompetens". Följaktligen infördes en enda gemensam lärarexamen oavsett om utbildningen förberedde för undervisning i förskola, grundskolans tidiga år eller sena år eller gymnasiet.

Dessa omvandlingar illustreras i Figur 2 nedan. De skilda lärarutbildningarna har i olika avseenden närmast sig varandra, exempelvis vad gäller det organisatoriska ansvaret i och med 1977 års högskolereform, samt längden på utbildningarna, framför allt genom att lärarutbildningar inriktade mot undervisning av de yngre barnen blivit allt längre. I skrivande stund, februari 2010, lade den borgerliga svenska regeringen fram en proposition om ännu en lärarutbildningsreform som i många avseenden innebär en återgång till den tidigare ordningen: bort från idén om enhetsläraren och åter till separata utbildningar av förskollärare, grundlärare, ämneslärare (för grundskolans senare år och gymnasieskolan) och yrkeslärare, kopplat till mer ämneskun-

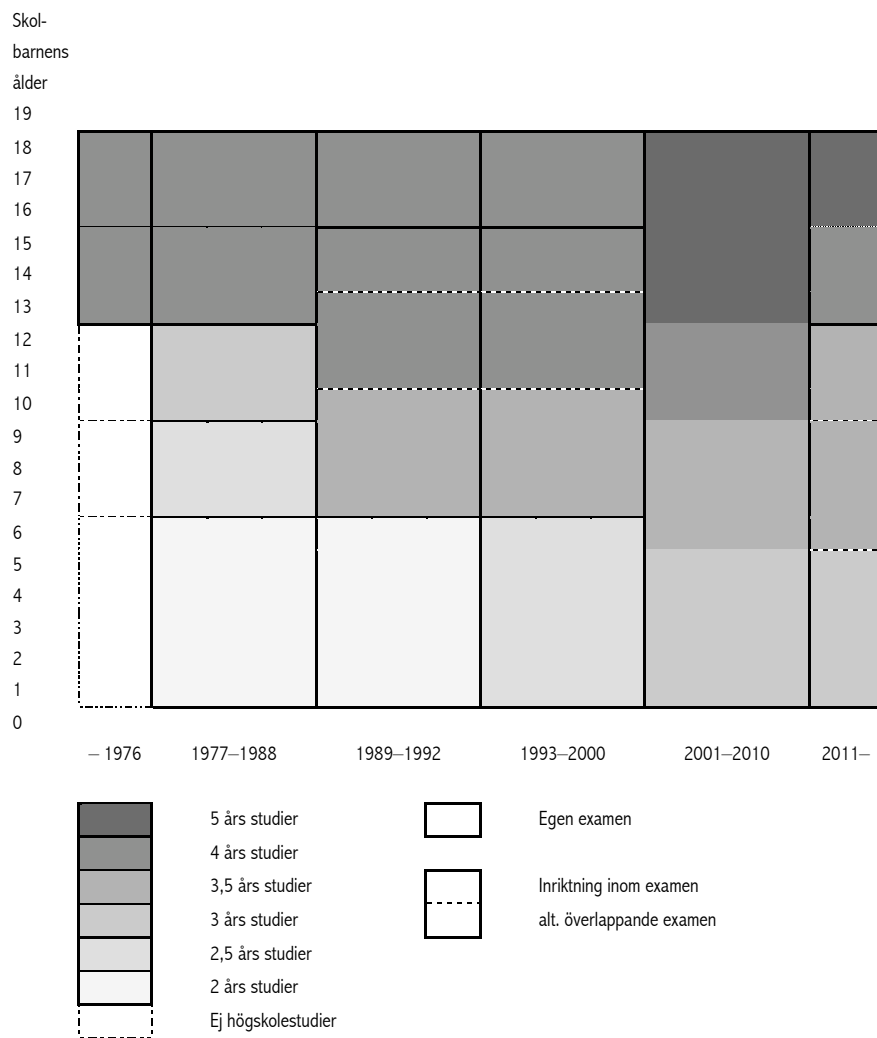
¹⁶ Se Högskoleverket, *De första 20 åren. Utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977*, Högskoleverkets rapportserie 1998:2 R och Högskoleverket, *Hur styrs den svenska högskolan? Varför ser styrsystemet ut som det gör?*, Högskoleverkets skriftserie 1998:4.

¹⁷ Prop. 1984/85:122, *Lärarutbildning för grundskolan*.

¹⁸ SOU 1999:63, *Att lära och leda - en lärarutbildning för samverkan och utveckling*.

skaper och högre krav både på studenterna och på de lärosäten som anordnar utbildningarna.¹⁹

Figur 2. Svenska lärarutbildningar 1976–2011.

Vid en internationell jämförelse kan man konstatera att de ovan beskrivna förändringarna har motsvarigheter i många andra länder. Denna globala trend torde ha samband med en långsam men tydlig nedgång för bildningsyrken till förmån för kapitalintensiva yrken med hög status. Även i de nordiska grannländerna återfinns de

¹⁹ Regeringens proposition 2009/10:89, *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*. Propositionen bygger på SOU 2008:109, *En hållbar lärarutbildning*, en utredning som har visat samband med detta temanummer eftersom den till skillnad från sina föregångare faktiskt beaktar problemet med den fallande rekryteringen.

flesta av de nämnda problemen med sjunkande söktryck, ökade avhopp och fallande status för skolläraryrket.²⁰ Som undantag brukar Finland framhållas, där lärarutbildningen har bättre anseende och lockar både fler och mer kvalificerade sökande.

Artiklarna i detta nummer

En utbildning som tappat mark

Under de senaste trettio åren har lärarutbildningen tappat mark på bred front. En indikator bland många andra är att studenter med högre tjänstemän som föräldrar minskat sina andelar framför allt på gymnasielärarutbildningarna och grundskolelärarutbildningarna, samtidigt som andelen studenter från arbetarhem ökat. Den mest markanta förändringen är emellertid inte av social utan av meritokratisk art: de kraftigt minskade andelarna studenter med höga betyg från gymnasiet och höga högskoleprovs poäng samt de ökade andelarna med svaga sådana meriter. Detta gäller i synnerhet de längre lärarutbildningarna. I artikeln *Lärarstudenterna. Förändringar i rekryteringen under perioden 1977–2007* analyserar Emil Bertilsson utvecklingen i ett längre tidsperspektiv. När olika typer av lärarutbildning hålls åtskilda är ett resultat att i synnerhet lärarutbildningar som tidigare haft en mer selekterad rekrytering tappat mark vilket inneburit en viss homogenisering av en tidigare heterogen utbildning. I riktning mot proletarisering, om man så vill.

En dubbelt dominerad utbildning inom högskolefältet

Mikael Börjessons artikel *Lärarutbildningarnas plats inom det svenska högskolefältet* startar med några "sociala kartor" över det svenska högskolefältet. Dessa åskådliggör lärarutbildningarnas positioner i relation till andra högskoleutbildningar. Inledningsvis diskuteras det svenska högskolefältets struktur 1998. När studentrekrytering får avgöra olika lärosätens och utbildningars placering på kartan framträder tre dimensioner eller polariteter: en könsmässig, en socialt hierarkisk och en tredje som ställer kulturella och utbildningsmässiga tillgångar mot ekonomiska. Inom detta högskolefält finns en tydlig hierarki i vilken lärarutbildningarna intar dominerade positioner, såväl i socialt som i meritokratiskt och könsmässigt avseende. En annan slutsats är att samma typ av lärarutbildning intar olika positioner vid olika lärosäten. Vid de väletablerade universiteten med sina mer selekterade studenter intar lärarutbildningarna synnerligen dominerade positioner längst ned i hierarkin, till skillnad från vid högskolorna och vissa av de nyare universiteten.

Ett komplicerat möte

De två avslutande artiklarna redovisar resultat från intervjuer med lärarstudenter. Magnus Persson analyserar i *Vägen till lärarutbildningen* motiv och föreställningar

---

²⁰ *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*, Nordisk ministerråd, Köpenhamn 2008, Jette Steensen, *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to lærerstuderende i Danmark og USA*, Viborg: Forlaget PUC, 2008.

och förväntningar hos nyantagna lärarstudenter vid Växjö universitet för att spåra vad som drev dem att söka just denna utbildning. Fyra åtskilda typer framträder. Återkommande i intervjuerna är framhävandet av de egna skolerfarenheterna, vilket kan tänkas ha samband med det ökade inflödet av studenter med en annan horisont av föreställningar än individer från mer studievana hem. För dessa studenter tjänar den egna erfarenheten av skolan som den viktigaste länken till högre utbildning.

Även i det sista bidraget, *Stå vid rodret eller tappa bort sig. En sociologisk studie av rekryteringen till lärarutbildningen och dess följder*, utgår Elisabeth Hultqvist och Mikael Palme från den förändrade rekryteringen. Författarna konstaterar att den senast genomförda lärarutbildningsreformen från 2001 som gav studenterna mer frihet att välja kurser och inriktningar, samtidigt ledde till att utbildningen blev svårare att överblicka och genomskåda. Det drabbar särskilt grupper som tidigare haft föga kontakt med högskoleutbildning eller högskoleutbildade, medan studenter som är rustade med större mått av kulturellt kapital och studievana snarare tenderar att betrakta lärarutbildningen som ett personligt projekt som de själva förmår kontrollera. I artikeln förs även resonemang om hur akademiseringen av lärarutbildningen – och den åtföljande övergången från en oral till en skriftlig kultur – inneburit krav som de för akademiska studier illa förberedda studenterna får svårt att bemästra.

Donald Broady, professor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Mikael Börjesson forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Mikael Börjesson, forskare och lektor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

Emil Bertilsson, doktorand i utbildningssociologi vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Verksam inom forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC).

SEC: <http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>

Referenser

- Björklund, Anders, Per-Anders Edin, Peter Fredriksson & Alan Kreuger 2005. *The Market Comes to Education in Sweden. An Evaluation of Sweden's Surprising School Reforms*. New York: Russell Sage Foundation.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*. Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

- Fransson, Karin & Ulf P Lundgren 2003. *Utbildningsvetenskap. Ett begrepp och dess sammanhang*. Vetenskapsrådets rapportserie Utbildningsvetenskap 2003:01. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Högskoleverket 1998a. *De första 20 åren. Utvecklingen vid de mindre och medelstora högskolorna sedan 1977*. Högskoleverkets rapportserie 1998:2 R.
- Högskoleverket 1998b. *Hur styrs den svenska högskolan? Varför ser styrsystemet ut som det gör?* Högskoleverkets skriftserie 1998:4.
- Högskoleverket 2008. *Uppföljande utvärdering av lärarutbildningen*. Rapport 2008:8 R.
- Lärarnas Riksförbund & Lärarförbundet 2006. *Alla har rätt till utbildade lärare! En rapport om andelen lärare i skolor 7–9 som har rätt lärarutbildning*. Stockholm.
- Nordiska ministerrådet 2009. *Komparativt studium af de nordiske læreruddannelser*. TemaNord 2009:505.
- Skolverket 2005. *Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002. Resultat av en undersökning om lärares undervisning och utbildning i undervisningsämnet*. Stockholm: Skolverket.
- Steenen, Jette 2008. *Veje og udveje i et felt under forandring – En komparativ analyse af to lærerstuderende i Danmark og USA*. Viborg: Forlaget PUC.
- Stenlås, Niklas 2009. *En kår i kläm – Lärarkyrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*. ESO rapport 2009:6. Stockholm: Finansdepartementet.
- Proposition 1984/85:122. *Lärarutbildning för grundskolan*.
- Proposition 2009/10:89. *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.
- Statskontoret 2007. *Lärares utbildning och undervisning i skolan*. Kartläggning och analys. Stockholm.
- SOU 1973:2. *Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning*.
- SOU 1999:63. *Att lära och leda – En lärarutbildning för samverkan och utveckling*.
- SOU 2008:52. *Legitimation och skärpta behörighetsregler*.
- SOU 2008:109. *En hållbar lärarutbildning*.
- SCB 1989. *Grundutbildning: behöriga sökande, utbildningsplatser och nybörjare på utbildningslinjer läsåren 1982/83–1985/86*. U20SM8905.
- SCB 2004. *Läraryrket 2004*. UF26SM0501.
- SCB 2007. *Universitet och högskolor. Sökande och antagna till högskoleutbildning på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2007*. UF46SM0701.